

Constantin Brâncuși și avangarda românească

Sărbătorirea lui Tristan Tzara și a mișcării de avangardă românească, devenită prin el și prin alți cițiva mari reprezentanți ai acesteia o mișcare bine cunoscută și apreciată pe plan mondial, nu se poate face față fără o mai bună raportare a fenomenului literar declanșat de aceasta la mișcarea artistică aferentă, care a propulsat câteva valori românești într-un circuit mondial cu ierarhii bine constituite. În rândul acestora Brâncuși ocupă locul central atât prin importanță, cât și prin deschiderile operate de el în arta modernă a secolului al XX-lea. În acest sens istoricul de artă Pierre Courthion observa: "Prin vocea acestui țărăn român, care ne-a părăsit, inconștientul umanității vorbea un limbaj plastic de o semnificație singulară. Cu Constantin Brâncuși, îndepărtatul fond al artei originale este redus la suprafața bronzului sau pietrei, pentru a da viață individualului cu mijloacele unei forme unice, dușmana standardului". Arătând în continuare că personalitatea brâncușiană "domină prima jumătate a secolului", Pierre Courthion se simțea dator să accentueze "Prin însăși valoarea sa, această sculptură dobândește o calitate transcendentală. Este lumina unui cristal, produs însă în asimetria ființei omeneste..."

Drumul lui Brâncuși spre afirmarea europeană n-a fost încă foarte bine pus în evidență. Nu s-au făcut încă toate conexiunile, nu s-au tras încă toate concluziile privitoare la periplul francez al marelui sculptor. Astfel că înainte de a elucida câteva din problemele raporturilor sale cu avangarda, dorim să stăruim asupra acelor împrejurări favorizante care l-au determinat pe tânărul cursant de belle-arte să ia drumul străinătății. Credem că pasul decisiv în luarea acestei hotărâri l-a avut fostul său camarad de visuri bucureștene, Daniel Poiană, fost tovarăș de cameră și de muncă la restaurantul Oswald din București. Săraci amândoi, ei visau pe atunci să plece undeva în străinătate, unde erau siguri că se vor căpătuși. Cel dintâi a plecat Daniel Poiană, care, începând să lucreze într-un restaurant prosper, și-a chemat prietenul la Paris. Aici au făcut amândoi muncă de ospățari până s-au pus pe picioare. Brâncuși a fost apoi nașul de botez al fetiței lui Poiană, Alice, devenită mai târziu soția lui C.Em.Marica, (profesor universitar de sociologie la Cluj), pe care ulterior, când familia Poiană s-a întors în țară (Daniel Poiană a fost expulzat din Franța în 1914, la izbucnirea primului război mondial, pe motiv că era cetățean austro-ungar), Brâncuși a ajutat-o și întreținut-o material, ca să facă unele studii de specializare în Franța (prin anii '30). Eu însumi am stat de vorbă pe această temă cu d-na Alice Marica, ocazie cu care mi-a arătat mai multe bilete și scrisori semnate de Brâncuși și adresate de acesta ei și familiei Poiană (scrisorile au fost folosite de Barbu Brezoianu în cartea sa despre Brâncuși). Nu s-a insistat apoi îndeajuns asupra popasului său münchenez, popas motivat de faptul că la München se afla pe atunci Peter Neagoe, cunoscutul scriitor de mai târziu, autor al unui roman celebru din viața lui Brâncuși, **Sfântul din Montparnasse**, cu care Brâncuși fusese coleg la Academia de arte frumoase din București. La îndemnul lui Peter Neagoe, Brâncuși s-a abătut mai întâi (după Budapesta și Viena) pe la München, unde spera, cu ajutorul prietenului și fostului coleg, să găsească mijloacele necesare să urmeze cursuri de specializare în sculptură. A stat la München vreo 4-5 luni, dar fie condițiile de trai, fie limba dificilă pe care n-o posedă, l-au determinat să părăsească ideea de a se specializa aici și să prefere Parisul, de unde îl chema și-l aștepta cu dor și încurajări scrise, prietenul Daniel Poiană.

Prezența sa la Paris nu a trecut neobservată printre membrii coloniei românești de aici. Talentul și dorința sa de lucru a impresionat-o mai ales pe o tânără ardelenă, pe numele ei Otilia Cosmuța, o intelectuală de rasă, care a făcut în anii cei dintâi ai secolului o călătorie în jurul lumii, trecând prin Japonia și Statele Unite. Otilia Cosmuța era în acei ani o asiduă colaborare a revistei **Lucașul** de la Budapesta, unde ea a publicat mai multe impresii de călătorie din Japonia și mai multe **Scrisori din Paris**, în care comenta principalele evenimente artistice din capitala Franței, între care un loc important îl aveau și saloanele de pictură și sculptură. Compatrioata noastră a îndeplinit în acei ani rolul de secretară a lui Anatole France și tot ea a fost aceea care l-a dus pe Brâncuși la Rodin, cum de asemenea i-a

adus-o în atelier pe domnișoara Pogony, Otilia Cosmuța știind perfect ungurește (ca una care a făcut studii la Budapesta) și se învârtă în cercul emigrației maghiare și românești. Ulterior ea l-a părăsit pe doctorul Cosmuța (fiul ei și al doctorului, pe nume Corneliu, i-a servit lui Brâncuși de model pentru lucrarea **Prometeu**) și s-a căsătorit cu scriitorul maghiar Bölöny György, el însuși autor al unor scrieri cu caracter memorialistic despre Brâncuși, Otilia Cosmuța fiind aceea care l-a condus prin Paris și pe Ady Endre și pe prietena acestuia Leda, despre care Otilia a lăsat câteva frumoase amintiri, scriind apoi o carte despre Bourdelle, carte premiată de Academia Franceză, și o interesantă lucrare memorialistică, **Cartea suferințelor**, publicată mai întâi în germană cu o prefață de H. Barbusse. Prin intermediul ei, care trimitea pe atunci diferite foiletoane revistei **Lucașul** din Budapesta, i-au parvenit lui Oct. C. Tăslăuanu primele fotografii cu lucrări ale lui Constantin Brâncuși, pe baza cărora a scris despre sculptorul primul articol cuprinzător din istoria artelor românești. Articolul lui Oct. C. Tăslăuanu se intitula **Sculptorul Brâncuși** și a apărut în nr. 4-5 din 1907, însoțit de fotografia sculptorului în ținută de călătorie și câteva reproduceri după sculpturile sale, și anume **Studiul** (bărbat), **Studiul** (fată) și **Copilul**. Articolul debuta cu următoarea mărturisire: "Am în fața mea un teanc de fotografii reprezentând munca de ani de zile a unui artist. În acest număr se reproduc câteva din ele pentru a atrage luarea aminte a cetitorilor asupra unui talent, care a reușit să fie apreciat de francezi. La sfârșitul anului trecut a avut un frumos succes la expoziția Salonului de toamnă de la Paris. A fost admis cu trei busturi **Copilul**, **Orgoliul** și **Bustul d-lui M. Lupașcu**, care au fost apreciate de ziarle franceze și de maestrul Rodin, care vede în el, Brâncuși, un talent de viitor. Povestea acestui artist e ca a tuturor talentelor ce se ridică din pătura săracă a unui neam sărac (...). După un an de studiu, având și mijloacele materiale necesare, a intrat în atelierul sculptorului A. Mercié, autorul monumentului Lahovary din București. Prin o muncă fără preget, luptând mereu cu mizeria, a reușit prin aptitudinile artistice, să atragă luarea aminte a pricepătorilor asupra operei sale. E o mulțumire pentru noi că suntem cei dintâi care reproducem câteva din operele acestui sculptor, care, ca un adevărat erou, și-a cucerit laudele străinătății".

Articolului lui Oct. C. Tăslăuanu, care este primul despre sculptorul român din literatura noastră de specialitate, a fost urmat și de alte aprecieri pe care le conțin dările de seamă ale Otiliei Cosmuța de la saloanele de artă pariziene. Astfel, în darea de seamă pe care o semnează în 1908, ea scrie următoarele: "Tânărul nostru sculptor român, Brâncuși, cunoscut deja în cercuri largi, n-a trimis de data aceasta decât o singură sculptură, ocupat fiind cu terminarea unui monument de mormânt. Artă lui serioasă ne îndreptățește să așteptăm de la el lucrări de cea mai mare valoare artistică" (**Scrisori din Paris**, în **Lucașul**, nr. 19/1908, p. 459). **Lucașul** din acest an 1908, va reproduce alte noi lucrări de ale sale: **Bustul unui copil**, **Bustul unui tânăr**, **Bustul**, **Studiul**, în total patru lucrări la p. 45-46, urmate apoi de lucrările **Portret de bărbat**, **Supliciu** (p. 466), și **Studiul** (p.466), iar în 1909 vor fi reproduse lucrările **Studiul**, **Cap de studiu** și **Somnul** (p.115), în 1910 **Cumințenia pământului** (p. 278), revista **Lucașul** fiind până la primul război mondial cea mai de seamă popularizatoare a operei brâncușiene la noi. Meritul ei e cu atât mai mare, cu cât în 1909 adăpostește un articol al criticului de artă francez Charles Morice, autor al unei treceri în revistă al prezențelor românești de la Salonul din acel an,

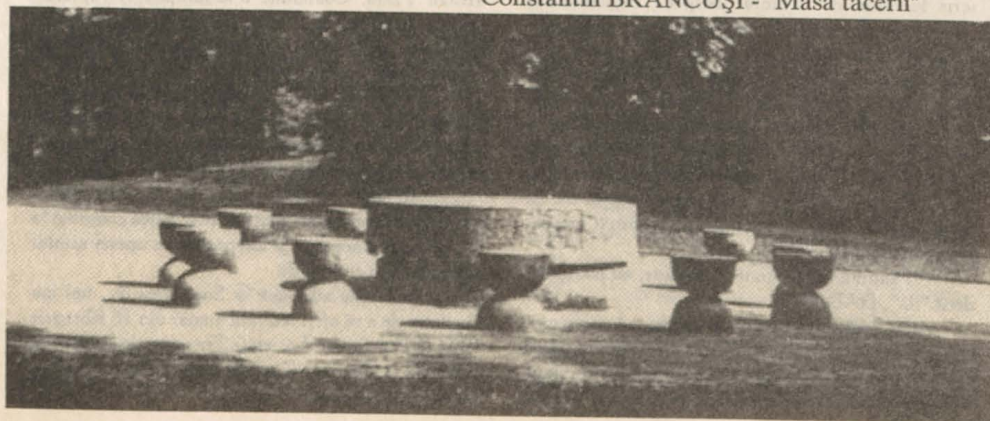
între care remarcă pe Elena Popea, pe d-nii Popescu, Gropeanu și Beviderli, alături de tablourile lui Mărculescu și sculpturile lui Brâncuși, despre care scrie că "foarte cunoscut, foarte apreciat, este desigur unul dintre cei mai înzestrați din generația sa".

Până la primul război mondial mai merită să amintim faptul că și revista **Viața socială** de la București a inserat articole despre arta lui Brâncuși, alături de **Anuarul presei române pe 1910**, care a reprodus lucrările sale **Bust de om și Cap de copil**, iar **Calendarul Minervei pe 1911** i-a remarcat prezența sa în cadrul Expoziției Tinerimii artistice din București. Într-adevăr, sculptorul a încercat multă vreme să păstreze cu țara un contact permanent. Astfel în martie 1908, expune la București în cadrul Tinerimii artistice, la fel ca în 1909, dar ecourile din țară nu sunt pe măsura talentului său. Nu trebuie însă neglijată informația pe care ne-o dă Oct. C. Tăslăuanu privitor la faptul că înainte de Rodin, el l-a avut ca îndrumător pe sculptorul Mercié, fapt de cele mai multe ori uitat când e vorba de Brâncuși.

Anii primului război mondial marchează aderarea lui la mișcarea avangardistă. Legăturile strânse cu Modigliani, Apollinaire sau cu grupul de poeți și artiști români din capitala Franței, îl vor face să participe la unele din manifestările acestora. Astfel știm precis că la 17 februarie 1922 s-a numărat printre cei care au protestat contra lui André Breton pentru apărarea lui Tr. Tzara, semnând în acest sens o rezoluție alături de Hans Arp, Zadkine, Kisling, Theo von Deosburg, Survage, Cocteau. În 1924 ilustrează cu Picasso coperta programului **Bal banal**, program muzical-artistice avangardist, la care Lizica Codreanu dansa cu costume desenate de Brâncuși. În 1924 ia parte la expoziția internațională de avangardă a revistei **Contemporanul** alături de Arp, Klee, Marcel Iancu și Victor Brauner. **Contemporanul** va acorda artei lui un loc important, dovadă marele număr de reproduceri după lucrările sale, care vor fi alese spre a-i împodobi paginile. Astfel nr. 45/1923 va avea pe copertă **Capul de femeie**, nr. 47/1925 **Fecunditatea**, iar nr. 52/1925 cunoscuta fotografie **Vedere din atelierul lui C. Brâncuși**. De o importanță excepțională este nr. 52/1925 al revistei **Contemporanul**, număr închinat "lui Constantin Brâncuși, sculptor român", care va conține texte de o valoare indiscutabilă. Mai întâi remarcăm poezia **Pasărea măiastră** a lui Ion Vinea care conține versuri ca acestea: "Ca în fața unui cântec mare/pasărea setii fulg de flacără/răstignească-și ivirea măiastră/amăgitor de sfânt pe catapeteasmă". Urmează apoi două excelente articole, unul scris de Milița Pătrașcu și altul de Marcel Iancu, în care personalitatea sculptorului este pusă în adevărata valoare. Milița Pătrașcu, în loc de a-l opune mediului citadin și a-l socoti un fel de tradiționalist, iubitor de rusticitate, îl vede ca perfect acomodat timpului său, trăind într-un ritm al Cetății moderne, pe care a înțeles-o: "E în acel Paris al cărui ritm l-a înțeles, nu ca cei ce l-au îmblânzit sau l-au întrebuințat pentru a-i fi privilegioarea care cântă numai pentru sine. El, Brâncuși, a știut doar să-și deschidă larg tânăra și extraordinara lui sensibilitate și a face să răsună în ritm cu cetatea ciocanul său de pietrar. S-a pătruns de urbanismul contemporan; și această hidră splendidă și multicoloră care e Orașul s-a ivit ca unic stimulente de forță creatoare".

Și articolul lui Marcel Iancu e deschizător de noi perspective asupra artei marelui sculptor, spre o mai bună și mai exactă înțelegere a sensului ei creator: "Numai un popor viguros și senzual - spune Marcel Iancu - putea da lumii pe Brâncuși. Dezinteresat de reclamă, dânsul nu figurează încă în fruntea creatorilor artei noi, lângă Picasso, Bracque, a profetilor. Totuși după

• Constantin BRÂNCUȘI - "Masa tăcerii"

Rodin impresionismul sculptural era imposibil. Brâncuși a fost acela care și-a întors gândul în adâncurile simțirii pentru a găsi adevărul nou. El trebuie să fi strigat lumii marea și știința artei negre. Pe când alții ca Borudelle, Mayol, Nadler, Haller, Fiori s-au pierdut în cercetări de stilizare, Brâncuși a fost singurul care a priceput senzația de a plâmui cu darurile lui Dumnezeu. O profundă înțelepciune pentru simplificarea formei, o vastă sensibilitate pentru participarea materiei l-au condus dintr-un început în căutarea expansiunii directe (fără intermediul intelectualului) din artele primitive și i-au luminat o dragoste nețărâmură pentru mrejele și legile naturii. Opera lui Brâncuși zguduie pe cel ce vine în fața ei curat și credincios, ca și în fața naturii... Atelierul lui este o urmare a laboratorului natural. Munca lui este a sihastrului credincios care și-a închinat gândirea elementelor, fiindcă știe că cea mai deplină satisfacție o găsește când te mistuie puterea de creație. În ciuda civilizației și a culturii sterpe, el este singurul sculptor care a realizat cioplitura evlavioasă într-un trunchi de arbore, cilindru spiritualizat, minune de aur și bronz, sferă de marmură, materie vecinic-vie alimentată de lumină. Întrevăd mărirea lui Brâncuși acolo unde a liberat instincte noi, emoții moderne și a refăcut meșteșuguri nemaintâlnite de multe secole în plastică".

Marcel Iancu va reveni și în alte rânduri asupra operei lui C. Brâncuși. Vizitele la atelier și amintirea unor convorbiri sunt evocate în **tableta La Brâncuși** din nr. 64/1925, în care "meșterul îi povestește începuturile, despre Apollinaire, Picasso, Leger" și unele din reflecțiile sale despre lume: "Lumea e rea, fiecare pânzăște locul celuilalt. Lumea e o piramidă" sau îi povestește despre multiplele scrisori și invitații primite de la lumea bună a Parisului pentru ceaieri și alte sindrofii, pe care el le refuză tot mai hotărât. Impresiile și amintirile despre lumea lui Brâncuși, Marcel Iancu le revia într-un număr viitor (nr. 83/1929), când scrie evocarea **Brâncuși sculptorul tainelor**, ocazie cu care subliniază prezența în arta brâncușiană a unei "profunde înțelepciuni pentru simplificarea formei, o vastă sensibilitate pentru plasticizarea materiei".

Prin aceste articole și prin dese reproduce după sculpturile lui Brâncuși, **Contemporanul** a jucat un rol important de popularizare și cunoaștere a operei brâncușiene în spațiul literar românesc și nu numai. Prezența sa la expozițiile internaționale de grup ale **Contemporanului** sunt salutate de fiecare dată cu bucurie, iar lucrările expuse se bucură de un comentariu elogios. Alături se reproduc texte și materiale apărute în presa străină. Așa este cazul cu articolul din **The art** din iulie 1923, articol deosebit de laudativ și care vorbește de arta brâncușiană ca de "expresia unei concepții cosmogonice", care are la bază un sistem filozofic de gânditor modern. Este lăudată și arta Miliței Pătrașcu, prezentată ca o elevă personală a lui Brâncuși. Momentul de vârf al colaborării sale cu mișcarea literară și artistică de avangardă îl constituie anul 1929, când acceptă să ilustreze cu desene volumul de poezii **Plante și animale** de Ilarie Voronca. Prin acceptarea acestei invitații perspectiva sa asupra artelor plastice se lărgeste și desenele cu melc, cel cu capră sau cel cu ou, care figurează în cartea amintită, sunt o dovadă peremptorie a largilor sale posibilități expresive, a legăturilor indisolubile dintre modulul de expresie artistică, de magică interferență a artelor, când poezia, muzica, pictura și sculptura își dau mâna pentru a exprima mai bine inefabilul naturii.

Mircea POPA